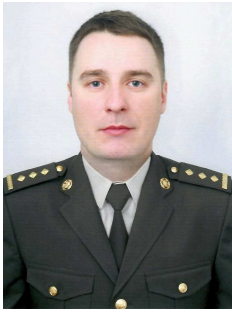

УДК 343.97

Василь Вікторович САЗОНОВ,
кандидат юридичних наук, докторант
(Харківський національний університет внутрішніх
справ)

ВНУТРІШНІ ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ ЯК СУТТЄВИЙ ДЕСТАБІЛІЗУЮЧИЙ ФАКТОР

Постановка проблеми. Економічна безпека держави традиційно перебуває у фокусі пріоритетних об'єктів деструктивного впливу на полі геополітичних протистоянь, тому цілком закономірно вона розглядається в контексті базових складових національної безпеки.

Українська держава, цілком вписуючись у цю гострокризисну панораму незавершеного постімперського транзиту (а точніше становлення як такого), підійшла наразі до пікової фази свого самовизначення та здатності до самозахисту. Саме в цій історичній фазі найбільш рельєфно проявилися як сформовані за три десятиріччя інституціоналізовані економіко-кримінальні форми та практики експлуатації національних багатств і народних ресурсів, так і економіко-функціональні порожнечі, блоки й бар'єри, які консервують усталений порядок деградації та стагнації в умовах пришвидшення соціального часу й цивілізаційного розриву, що з року в рік зменшує шанси нашої країни на остаточне утвердження себе не як об'єкта користування, а як суб'єкта самостійної претензійності та перспективи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти, пов'язані із забезпеченням економічної безпеки держави в різних її вимірах, свого часу досліджували П. П. Андрушко, О. М. Бандурка, В. С. Батиргареева, А. М. Бойко, В. В. Василевич, В. О. Глушков, В. В. Голіна, Б. М. Головін, Н. О. Гуторова, І. М. Даньшин, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, О. М. Костенко, О. М. Литвинов, М. І. Мельник, В. А. Мисливий, С. А. Мозоль, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, В. О. Туляков, В. В. Чернєй, В. В. Шаблистий, А. М. Шульга та інші. Однак питання, що стосуються виявлення та подальшого аналізу саме низки внутрішніх загроз економічній безпеці держави, не були предметом детального вивчення, у зв'язку з чим наукова увага у цій публікації була зосереджена саме на цих питаннях, адже створити умови для ефективного вжиття заходів протидії загрозам фінансовій безпеці країни можна лише у разі вчасного їх виявлення і подальшої ефективної нейтралізації.

Метою цієї публікації є визначення основних внутрішніх загроз

економічній безпеці України з метою подальшого вироблення ефективних заходів протидії злочинності в сфері економіки.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі неодноразово робилися спроби сформулювати перелік загроз економічній безпеці та їх узагальнених груп. При цьому під такою загрозою зазвичай розуміється сукупність умов і факторів, які створюють небезпеку в економічній сфері країни¹.

Можна запропонувати комплексне бачення кримінологічної моделі загроз економічній безпеці держави Україна, що містить у собі два блоки – **внутрішні** та **зовнішні** загрози. Вони є неоднорідними, складноструктурованими та взаємопов'язаними. У зв'язку з цим є потреба у їх ґносеологічно автономному аналізі, який із достатньою репрезентативністю зможе виявити принципові, важливі й актуальні складові кожного з цих блоків.

Блок внутрішніх загроз містить у собі два базові порядки – кластерно-транспарентний і кластерно-дискретний².

I. Кластерно-транспарентний, багатовимірний порядок передбачає диференціацію загроз за трьома вимірами їх сприйняття, якими є мислення, діяльність та інститути.

1. Мисленнєві загрози економічній безпеці України можуть визначатись кількома обставинами:

1) відсутність в економічній (політичній) еліти установок на розбудову української державності – йдеться про так званий олігархат, що остаточно утвердився під час каденцій другого президента України та постав симбіозом кримінального й партійно-номенклатурного, кон'юнктурного мислення, що у своїх синтетичних формах набуло яскраво вираженої експлуататорської спрямованості, максимально прибуткової критеріальності та вульгаризованого практицизму;

2) розрив між політичною та інтелектуальною елітою, в результаті чого з державної політики еліміновано мисленнєві засновки інноваційної економічної експансії як умови забезпечення економічної безпеки – саме експансії; мислення горизонтальними зв'язками на рівні моделей конкуренції приречене на вічну наздоганяльну модель екстенсивної економіки; прагнення отримати й отримання нових для України, однак уже застарілих для прогресивних економічних і цивілізаційних систем і технологій (у техніці, соціальному управлінні тощо) може сприйматися як зростання виключно порівняно з власним попереднім становищем, насправді ж у контексті загальносвітової динаміки це в кращому випадку тупцювання на місці, у більшості ж випадків – регрес, серед іншого й у безпековому вимірі.

¹ Економічна безпека України: монографія / Т. Є. Воронкова, І. М. Грищенко, М. П. Денисенко, О. К. Малютін, Т. М. Янковець та ін. ; за ред. В. Г. Федоренка, І. М. Грищенка, Т. Є. Воронкової. Київ : ДКС центр, 2017. С. 18.

² Сазонов В. В. Кримінологічна модель внутрішніх загроз економічній безпеці України. *Право і суспільство*. 2019. № 3. С. 111–117.

Конкурента модель економіки для України не спрацьовує. Це – об'єктивні реалії, і не лише сьогодення, а останніх тридцяти років і на перспективу.

2. Економіко-кримінальні практики як безпосередньо діяльнісний вимір загроз економічній безпеці. Його репрезентовано декількома базовими сферами розгортання цих практик як чинників у механізмі самодетермінації злочинності та підризу економічної безпеки, а саме:

- корупційна злочинність, що є функціонально та за ступенем поширеності наскрізною для всього державного апарату й значного сегменту великих приватних бізнес-компаній; саме ця злочинність є одним із найпотужніших факторів симуляції державної політики в усіх сферах і напрямках: економічному, гуманітарному, безпековому тощо;
- політична злочинність і, зокрема, політична корупція як відносно самостійний блок загроз економічній безпеці;
- діяльність організованих злочинних угруповань у банківсько-кредитній і зовнішньоекономічній сфері, у сфері природокористування, енергетиці тощо.

Перелік стратегічно важливих сфер економіки, де відтворюються стійкі кримінальні промисли, є відкритим. Водночас варто підкреслити, що лише організовані кримінальні практики можна розглядати у контурах кримінологічної моделі внутрішніх загроз економічній безпеці держави. При цьому, ясна річ, поодинокі, позасистемні злочинні прояви у своїй масі також можуть за певних обставин зрости до рівня загроз.

3. Соціальні інститути постають окремим виміром візуалізації загроз економічній безпеці, що є логічним продовженням попередньо описаного, його доповненням, іншим ракурсом аналізу. Серед кримінологічно значущих у досліджуваному контексті інститутів варто виділити декілька груп.

1) Інститути тіньової економіки, що сформувалися як функціональні альтернативи легальним, офіційним. Їх виділення в окремий блок загроз економічній безпеці, тобто через відокремлення від економіко-кримінальних практик (хоча вони, ясна річ, взаємопов'язані) є обґрунтованим у зв'язку з тим, що, як слушно вказують аналітики проекту SHADOW (який фінансується Європейською Комісією за програмою HORIZON 2020, GA no. 778188), на відміну від незаконних справ і корупції, які головним чином живлять злочинну діяльність, основна природа тіньових економік є економічною. Відповідно, основна шкода, яку вони завдають, є фіскальною. У першу чергу, вони призводять до зменшення податкових надходжень від доходу, впливаючи таким чином на економічну спроможність держави. Через це держава менше витрачає на інфраструктуру та соціальні послуги для своїх громадян¹. А це, у свою чергу, визначає генеральну параметрію загальносоціального тла злочинності та

¹ Тіньова економіка в Україні. Результати дослідження 2019 року в рамках проекту SHADOW H2020 (GA no. 778188) / DCU ; Київський міжнародний інститут соціології. URL: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=897&page=2> (дата звернення: 02.02.2020).

зумовлює слабкість відповідної загальносоціальної превенції.

2) Інститути тіньової політики, які у поєднанні із системоутворюючими тіньовими економічними інститутами утворюють феномен «глибинної» держави. При цьому під нею, як ми вже вказували, мається на увазі зовсім не народ України, який, як обнадіює наш Основний закон, є єдиним джерелом влади. Слід усвідомлювати те, що якщо є тіньова економіка, то має бути і тіньова політика, а разом із ними – і тіньові «право» (корпоративні звичаї, традиції, «поняття») та «культура» – ті ж таки традиції та звичаї, але іншого формату: радше не безпосередньо регулятивного, а ціннісно-світоглядного.

Саме поєднання цих чотирьох класичних парсонівських соціальних підсистем (фактично функціонуючих і вельми функціональних) формує цілком самодостатні деноміналізовані квазідержавні утворення, тобто такі, які не називаються й не позначаються, але існують.

3) Дисфункція соціальних інститутів є негативним (на тлі функціональності інститутів тіньової економіки), інверсійним доповненням інституційної панорами кримінологічної моделі загроз економічній безпеці. Йдеться про значну дисфункцію:

а) політичних інститутів, таких, зокрема, як політичні партії, вибори, парламентський контроль, мажоритарне представництво, парламент як такий; симулятивно-політичні інститути є інструментами кримінально-олігархічної експлуатації народних багатств, легістсько-функціональним ерзацом структур «глибинної» держави;

б) правоохоронних інститутів, що може бути виявлено як через аналіз діяльності окремих видів правоохоронних органів (НАБУ, ДБР, Національної поліції, прокуратури та ін.), так і за лініями діяльності, зонами їх спільної відповідальності у спектрі протидії економічній злочинності (в тому числі й корупційній та умисній екологічній);

в) суду як соціального інституту.

У контексті правоохоронних інститутів варто гостро критично підійти до оцінювання ініціатив керівництва Національної поліції щодо ліквідації Департаменту захисту економіки та фактичної елімінації спеціалізованої лінії поліцейської діяльності щодо запобігання, виявлення й розкриття злочинів економічної спрямованості.

Також можна говорити про негативні тенденції в управлінських підходах, що проявляються у руйнації цілих служб. А це – не просто кадровий потенціал. Головне – це втрата оперативного контролю за криміногенною ситуацією, істотне послаблення функціоналу агентурної мережі, її якісне збіднення, латентизація економічних злочинів і як наслідок – зростання інтенсивності їх відтворення, поглиблення криміналізації цілих галузей національної економіки, продовження зрощування криміналітету з владою, з транснаціональними злочинними угрупованнями тощо. Саме тому дисфункцію правоохоронних інститутів варто розглядати як одну з вельми істотних загроз національній безпеці в цілому та безпеці економічній зокрема.

Що ж стосується судів, то наочним підтвердженням зазначеному є намагання створити специфічний орган – антикорупційний суд, що є маніфестом антикорупційної дисфункції. Однак при цьому, на жаль, відсутнє розуміння очевидної наукової істини, що не частини формують ціле, а ціле розкладається на частини. Тож, навряд чи від цього новоствореного органу варто очікувати серйозних зрушень щодо приведення у належну функціональну спроможність судової системи за лінією протидії корупційній злочинності.

II. Кластерно-дискретний порядок. Цей порядок визначає бачення внутрішніх загроз економічній безпеці держави на рівні окремих мережових кластерів (узагальнених різновимірних груп факторів – загроз) і їх зв'язків. Можна виділити декілька вузлових кластерів, до яких функціонально «підключено» більшість інших:

1) соціокультурні загрози, які визначаються низьким рівнем економічної, фінансової й екологічної культури населення, дисфункцією інститутів освіти, нерозвиненістю соціальних навичок самоосвіти, соціально-політичним патерналізмом, фронтирністю держави й суспільства в цілому тощо;

2) політичні кримінально-криміногенні загрози, що фіксуються як кримінальні практики у сфері політики, а також політичні фактори економічної злочинності, криміногенні політичні рішення як з оформленням у нормативно-правових актах за відсутності кримінологічної експертизи, так і без такого оформлення;

3) кримінально детерміновані екологічні загрози, які стали наслідком варварського поводження з національними природними багатствами та їх корпоративної експлуатації; наслідком маємо невідомні порушення екосистем і неможливість ефективного продовження господарської діяльності за багатьма напрямками через забруднення підземних вод, винищення лісових масивів, розмивання ґрунтів тощо;

4) медико-соціальні загрози, які проявляються у поширеності захворюваності населення на алкоголізм і наркоманію, погіршення психічного здоров'я, що серед іншого тягне й відомі негативні соціально-економічні наслідки;

5) технологічні загрози: а) відсталість технологій управління сприянням економічному зростанню; б) технологічна застарілість більшості стратегічно важливих підприємств, відсутність належного інвестування в їх модернізацію, що також є наслідком олігархічної монополізованості секторів економіки; в) низький ступінь захисту об'єктів критичної економічної інфраструктури (атомних, гідроелектростанцій, логістичних об'єктів, інформаційних ресурсів, електронних систем Національного банку України) від кібератак, потенційних терористичних атак, диверсій та ін.;

6) фінансово-корпоративні ризики: а) монополізованість окремих стратегічних секторів національної економіки, зокрема електроенергетики; б) фактична «закритість» абсолютної більшості великих прибуткових акціонерних компаній щодо інвестування в них через акціонерний капітал

для громадянам України; частка населення нашої держави, яка володіє корпоративними правами, є мізерною, що блокує можливість розширення внутрішнього інвестування в національну економіку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Велика кількість дестабілізуючих факторів є причиною зниження економічної безпеки як складової національної безпеки України. Ефективно протидіяти загрозам фінансовій безпеці держави можна лише за умови сталого функціонування спеціальної системи своєчасного виявлення й усунення системних загроз у сфері публічних фінансів і запобігання їх виникненню в майбутньому¹.

Це головне завдання всіх державних і недержавних інституцій. Для ефективної реалізації цих заходів має бути створене міцне підґрунтя у вигляді дієвої системи кримінологічного забезпечення як інтегрованої сукупності засобів і прийомів вирішення поставлених завдань і досягнення визначених цілей за такими основними напрямками, як організаційно-управлінський, правовий, інформаційно-аналітичний і науковий. Рациональне їх наповнення й ефективна реалізація є ключем до забезпечення економічної безпеки країни. На сучасному етапі розвитку національної державності існує гостра необхідність розробки науково обґрунтованих і практично апробованих новітніх напрямків кримінологічного забезпечення економічної безпеки та впровадження сучасних запобіжних заходів з урахуванням ризиків і загроз сьогодення.

Здатність держави ефективно протидіяти впливам зовнішніх і внутрішніх факторів, що порушують оптимальні форми процесів соціального відтворення, підривають досягнутий рівень життя населення й тим самим викликають підвищену напруженість у ав суспільстві, є запорукою створення стійкої до негативних впливів економічної системи.

Стаття надійшла до редакції 07.02.2020

Василий Викторович САЗОНОВ,

кандидат юридических наук

(Харьковский национальный университет внутренних дел)

ВНУТРЕННИЕ УГРОЗЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА КАК СУЩЕСТВЕННО ДЕСТАБИЛИЗИРУЮЩИЕ ФАКТОРЫ

Проанализированы основные внутренние угрозы экономической безопасности страны. Исследованы причины их возникновения и сущность. Предложено комплексное видение криминологической модели угроз экономической безопасности. Сделан вывод о необходимости правильного определения направленности внутренних угроз экономической безопасности страны как основы для повышения эффективности деятельности по их нейтрализации.

Ключевые слова: *экономическая безопасность, безопасность*

¹ Лісова Н. В. Запобігання злочинам у сфері економічної діяльності. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 2 (107). С. 136.

предприятия, угрозы, внутренние угрозы, причины, противодействие, устойчивое развитие, экономический рост, экономическая преступность.

Vasyl V. SAZONOV,

PhD in Law

(Kharkiv National University of Internal Affairs)

INTERNAL THREATS TO THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE AS SIGNIFICANTLY DESTABILIZING FACTORS

The article is focused on the analysis of the main internal threats to the country's economic security. The causes of their origin and essence have been studied. A comprehensive vision of the criminological model of threats to economic security has been suggested. It has been concluded that it is necessary to correctly determine the direction of internal threats to the country's economic security as the basis for increasing the effectiveness of the activities to neutralize them.

Key words: *economic security, enterprise security, threats, internal threats, causes, counteraction, sustainable development, economic growth, economic crime.*